

Hilmi AYDIN

Kültür Bakanlığı İstanbul 6 Nolu
Koruma Kurulu Müdürü

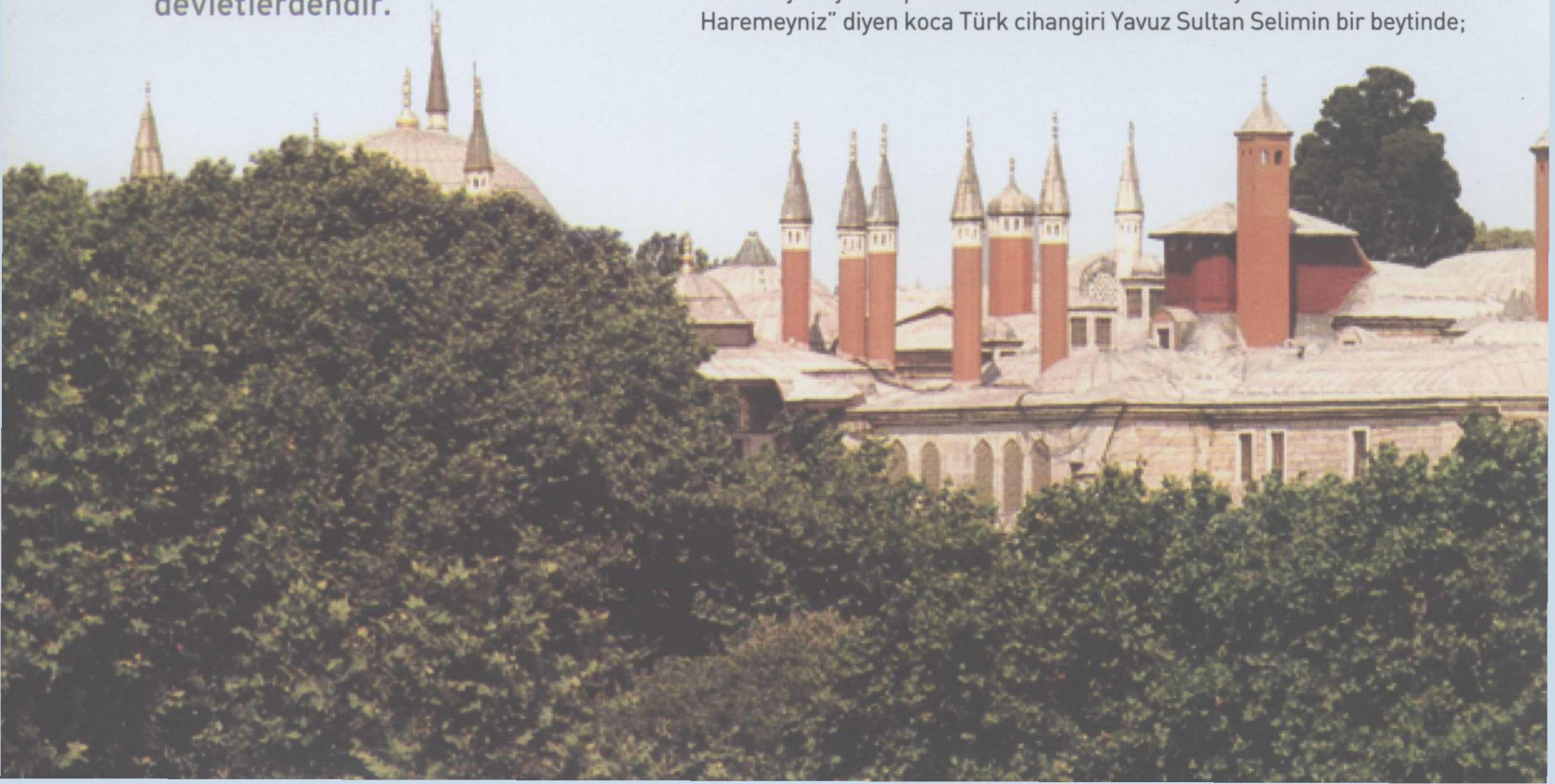
Türkün Ruh Eseri Topkapı Sarayı

Cihana hükmeden padişahların yaşadıkları, adeta bir gölgelik gibi bir tekke gibi mütevazi, ancak manevi ve uhrevi havasıyla vakur ve ihtişamlı Topkapı Sarayı'nı gezmek ve incelemek bize Osmanlıyı tanımakta yeterli olacaktır. Osmanlı Devleti medeniyetini kuran tarihteki ender devletlerdendir.

Cihana hükmeden padişahların yaşadıkları, adeta bir gölgelik gibi bir tekke gibi mütevazi, ancak manevi ve uhrevi havasıyla vakur ve ihtişamlı Topkapı Sarayını gezmek ve incelemek bize Osmanlıyı tanımakta yeterli olacaktır. Osmanlı Devleti medeniyetini kuran tarihteki ender devletlerdendir.

Yahya Kemal Beyatlı'nın ifadeleri ile " bazı eserler vardır ki ruh eser" derler. Topkapı sarayında bir gün geçiren insan bu sözün kuvvetini derinden derine duyar. Son ikibuçuk senenin üzüntülü günlerinden bir kaçını Topkapı Sarayının odalarında; sofalarında; bahçelerinde geçirdim. Her ziyaretimde ruhum bu saraydan soğuk bir demir kızgın bir ateşten nasıl çıkarsa öyle çıktım. Bu saray devletten ziyade saltanat, Türk'ten ziyade Osmanlı, Asya'dan ziyade Şark'tır. Türkün at sırtından inip Hareme kapandığı günden başlamayan bir serencamı var. Çünkü Türk'ün cibilli sarayı otağdır. Osmanlı Türk padişahları önce seyyar idiler. Çocukluklarından ölümlerine kadar at sırtından incek vakit bulamıyorlardı..?"

Topkapı sarayını hem yönetim merkezi hem de ikâmetgâh olarak kullanan Osmanlı padişahları hayatları boyunca, Allah Rasûlünün yolundan gitmeyi kendilerine şiar edinmişlerdi. Kendisine Hâkimü'l Haremeyn diye hitap eden hatibe itiraz ederek " Hayır biz ancak Hâdimü'l Haremeyniz" diyen koca Türk cihangiri Yavuz Sultan Selimin bir beytinde;

“ Padişah-ı âlem olmak bir kuru kavga imiş / Bir veliye bende olmak hepsinden âla imiş...” dediğini de biliyoruz.

Hz. Muhammed (s.a.v)’e sınırsız sevgi ve saygı duyan, padişahlık kavuğunun altına Hz. Peygamber’in ayak izinin resmini yaptıran Sultan III. Ahmed bir nâatında;

“ Zat-i pak-i Mustafa’ya aşıkım

Can ile Fahr’ül veraya aşıkım.

Muksim-i feyz-i nevadır ol şerif

Menba-i cûdü atâya aşıkım.” derken kendinden evvelki atalarının duygularına da tercüman oluyordu.

Sultan Abdülaziz, Medine-i Münevvere’den gelen bir dilekçe kendisine uzatıldığında hasta yatağından fırlamış ve “Haremeynden Allah Resulünün komşularından gelen talepler yatarak edebe aykırı halde dinlenmez!” diyerek Hz. Peygambere olan muhabbetinin ve hürmetinin sonsuzluğunu göstermişti.

Abdülhamid Han, Haremeyn’e karşı gönülden duyduğu bağlılığı, demir yollarıyla maddeten de gerçekleştirip, İstanbul-Hicaz demiryolunu yaptırdığında, raylar Medineye yaklaşıncı “mümkün olan bütün aletlerin üzerine keçeler sarınız ki, fazla gürültü olmasın ve Ehl-i Beyt’in burada yatanların ruhları rahatsız olmasın” diye emir vermiş, bu emir üzerine raylara keçeler döşenmiş, Ravza-i Tahire’nin azametine gölge düşmesin diye trenler şehre çok yavaş bir hızla giriş yapmışlardı. Osmanlıyı dünya tarihinde çok özel konuma ulaştıran elbetteki bu ruhtu.

Osmanlı Devletinin yönetim merkezi ve padişahların ikâmetgâhları olan Topkapı sarayı’nın Fatih Sultan Mehmed’in İstanbulu fethetmesinden kısa bir süre sonra,1478 yılında tamamlandığı bilinmektedir.¹

17. yy seyyahı Evliya Çelebiye’ye göre ise Sarayın yapımına H. 863 M. (1458-59)’te başlanıp H.872 M.(1467-68) de tamamlanmıştır.²

Çeşitli dönemlerde, değişik sultanların yaptırdığı ek binalar ve yenilemelerle görkemli bir boyut kazanan saray, bu görünümü ile Osmanlı devletinin merkezi yönetim

sisteminin evrensel boyutu ile de paralellik gösterir. Osmanlı Saray protokol ve hiyerarşisinin zamanla kazandığı çok ünitelilik Topkapı Sarayı mimarisine de aynen yansımıştır. Hatta denilebilir ki devletin yükselişi ve çöküşü de sanat ifadesini Topkapı Sarayında bulmuştur.³ Topkapı Sarayı dünya müzeleri arasında tarihi ile günümüze ulaşabilmiş ender örneklerden biridir.

İstanbul topoğrafyasını oluşturan Marmara denizi, Boğaziçi ve Haliç arasındaki tarihi İstanbul yarımadasının ucunda, Fatih vakfiyesine göre (Zeytin ağaçları olan bir yer) “zeytinlik” bugünkü adıyla “Sarayburnu” adı verilen mevkide Bizans akropolünün bulunduğu yer üzerinde inşa edilen saray; Kara tarafından Fatih’in yaptırdığı “Sûn-u Sultani”, deniz yönünden ise Bizans sahil surları ile şehirden ayrılmıştır.

Çeşitli kara ve deniz içinde farklı işlevlere sahip Sarayın ana girişi Ayasofyanın Hümayun (Saltanat kapısıdır). kapının üzerinde evvelce bir görülmektedir.⁵ Bu köşkte izlenmesinin, yanı sıra özel saklandığı da Bu kapıdan birinci avluya olup, buraya halk Kapı sabah namazı açılır, namazı kapatılırdı. nişlerin mermer kaplanmasıyla, kapının dış cephesi gerçek oranlarını kaybetmiştir.

Sarayın “I.yer” olarak adlandırılan en genişavlusunu, Haliç ve Marmara yönünde uzanan Hasbahçe’den

kapılarıyla, Saray kapılar dışında arkasındaki Bâb-ı Kaynaklarda köşk bulunduğu alay törenlerinin hazinelerinde bilinmektedir.⁴ geçilmekte girebilirdi. akşam 1868’de yan

III. Ahmet Kütüphanesi

yapılarının başladığı Bâb-üs Selam arasında yer alan bu alanda iki yanda Sarayın büyük ölçüde günümüze ulaşmamış olan ve bostancılar denetimindeki Birun (dış) hizmet binaları vardır. Solda odun ambarları, "cebehane" olarak kullanılan Hagia Eirene kilisesi, XVIII. yy'da yapılan ve günümüze ulaşabilen darphane binaları, "Deavi Kasrı" vezirin, halkın şikayetlerini dinlediği yer görülürdü. Sağda ise sırası ile Gülhane hastahanesi, Has Fırın ve sarayın su sistemini oluşturan Dolap ocağı, birinci avluyu sınırlayan yapılarıdır.

Hasbahçede çeşitli köşkler bulunmaktaydı. Bu köşklere ilk Bâb-ı Âli karşısında çokgen bir burç üzerinde III. Murad döneminden beri var olduğu bilinen "Alay Köşkü"dür.

Sultanların esnaf alaylarını seyrettikleri bu mekan XIX. yy başında Ampir üslubuna uygun olarak yenilenmiştir.

Haliç yönünde ve sirkeci tarafında Padişahların Donanmanın denize çıkışını seyrettikleri ve çokgen biçimde seyir köşkü niteliğinde yalı köşkü bulunmaktaydı. XIX. yy sonlarında demiryolunun Topkapı Sarayı Hasbahçesinden geçirilmesi ile yıktırılan bu tarihi köşkten sonra, günümüze ulaşan ve XVII. yy yapısı olan Sepetçiler Kasrından ise Harem halkının bu törenleri izlediği tahmin edilmektedir.

Fatih Sultan Mehmet'in saray ile beraber yaptırdığı Çinili köşkte bu alanda bulunmaktadır. Bu köşkün geniş arsasına daha sonraları

Akağalar Mescidi

Arkeoloji Müzeleri yerleştirilmiştir. Uzun bir süre Sahray-ı Cedid olarak adlandırılan yapı kompleksi Sarayburnunda bulunan kuleli ve toplu bir yapı yüzünden XVIII. yy sonlarından itibaren Topkapı ismini almıştır.

Sarayın Bâb-üs Selam denilen ve yapısıyla çağdaş Avrupa kulelerini andıran ikinci ana portalının belirlediği asıl saray bölümü Sur-u Sultanî içinde ikinci bir dörtgen alan oluşturur. Çeşitli yapıların sur benzeri düz ve sağlam bir duvarla sınırladığı bu alan arka arkaya üç değişik avlu çevresindeki yapılarla sarayın bütünü oluşturur.

Sultandan başka kimsenin atla giremediği "Divan Meydanı" denilen ön avlu çevresindeki yapılarla birlikte saraydaki devlet yönetiminin gerçekleştiği ve temsil edildiği bir alandır. Bu avluda çeşitli hayvanların da gezdiği minyatürlerden anlaşılmaktadır.⁶

Bahçe taksimatı arasındaki eksenlerden en önemlisi karşıda Sultanı temsil eden Bâb-üs Saâde eksenidir. Meydana işlevini veren ve gövdesi Fatih Sultan Mehmet döneminden kalan Adalet Kulesinin altındaki üç kubbeli ve revaklı Divan-ı Hümayun ise sol kanatta yer alır. Burada devletin işleri ve halkın davaları görüşülürdü. Aynı zamanda burada kabine toplantıları dışında, elçilerinde kabul edildiği bilinmektedir. Defterhane bölümleri nişancıların kararları yazdığı yerdir. Bu yapının arkasındaki çok kubbeli ve nasif duvarlı dış hazine, devletin resmi hazinesini saklamak amacıyla yapılmıştır. Sadrazam tarafından kullanılabilen bu hazinede ayrıca yeniçerilere üç ayda bir ulûfe dağıtılırdı. Saray müze işlevini kazandıktan sonra bu bölüm erken İslam döneminden XX. yy başlarına kadar İslam, Türk ve Ortadoğu kaynaklı silahları da içeren Saray silahlarının sergilenmesine ayrılmıştır.

Kubbealtı Haliç yönünden, Harem dairesinin "Arabalar Kapısı" ile ayrılmaktadır. Divan meydanını da Haliç yönündeki Hasbahçe'ye sultanların saraydan çıkışlarında kullandıkları hasahır sistemi bağlar. Kendine ait daha alçaktaki bir avluda yer alarak sarayı sınırlayan Hasahırların sarayın ilk kapılarından

az miktarda seçme atlarının barındığı bu ahır, saray yaşantısında "İmrahor" denilen bir yöneticinin sorumluluğunda başlı başına bir at koşum takımı hazinesi olan Raht Hazinesini de içerirdi.

Divan meydanının bu yöndeki diğer bir yapı grubu da, baltacılar koğuşudur. Güçlü gençlerden devşirme usulü ile saraya getirilen bu kadro, sarayda teşrifatçılığın yanı sıra her türlü taşıma görevlisi olarak, selamlıkda ve haremde hizmet ederdi. XVI.yy sonlarında genişletilerek son şeklini alan Baltacılar koğuşu, Divan Meydanı, Harem ve Hasahır yönüne çeşitli şekillerde açılan bir avlu çevresindeki hamamı, koğuşu, camii ve çocuk odası ile özgün bir XVI.yy mahallesi görünümündedir.

Divan meydanında gerçekleşen ve temsil edilen yönetim ve devletin kudreti, avlunun sağ kenarında bir revak arkasındaki mutfak yapılarıyla anlam kazanır. Boydan boya uzanan uzun avlunun Marmara tarafındaki yapıları günümüzde sırasıyla; Saray Arşivi ve Kumaş deposu olarak kullanılan yağhane ve kiler, bakır deposu, Ahşap ahçılar Mescidi ve bacalarının oluşturduğu görkemli cephesiyle şehre girişte sarayı vurgulayan mutfaklardır. Hareme, Sadrazama ve Enderun halkıyla birlikte Sultana ait üç ana bölüm halinde hizmet veren bu dev yapıda normal günlerde sarayın 5000 kişiden aşağıya düşmeyen halkına sürekli yemek çıktığı bilinmektedir. Günümüzde Osmanlı tarihi boyunca Sarayda itibar gören ve devamlı ithal edilen veya hediye olarak gelen Çin ve Japon porselenleri bu yapılarda sergilenmektedir.

Divan meydanını, sarayda padişahların özel hayatı ve iç saray teşkilatı ile ilgili, Enderun avlusundan ayıran kubbeli ve revaklı Bab-üs Saâde (kapısı) sultanın kudretini vurgulayan önemli bir yerdir. Sultanlar burada tahta çıkarlar, devletliler burada kendisine "biat" eder, bayramlaşma törenleri burada yapılırdı. Ölen Sultanların cenazeleri burada törenle kaldırılır ve yeniçerilerin yönlendirmesi ile

Yemiş Odası

İstanbul halkının karşısına sultanlar burada "Ayak Divanı"na çıkarlardı. Bu olayların dışında sultanlar bu kapıyı ve divan meydanını kullanmazlardı. Soyut bir sembol olarak tutulan bu kapının arkasına izinsiz geçmek de sultanın şahsi hayatına müdahale sayılan bir hukuk ihlaliydi. Bab-üs Saâde ağası denilen, sarayın en yetkili sorumlusunun kontrolündeki bu geçit, günümüzde XIX. yy başında yapılan şekilde ulaşmıştır.

Enderun "Harem-i Hümayûn" olarak da adlandırılırdı. Bu bölüm Selamlık ve Haremden oluşmaktadır. Sultana ait yapılar avlunun ortasında ve köşelerindeki odak noktalarında toplanmış olup, kenarlar eğitim gören

Enderun ağalarının koğuşlarına ayrılmıştır.

Bab-üs Saâde'nin hemen karşısında üçüncü avlu içinde padişahın divan üyeleri ile elçileri kabul ettiği Arz odası, onun hemen arkasında, sarayın kütüphane olarak yapıldığı bilinen tek yapısı III. Ahmed veya Enderun kütüphanesi yer almaktadır. Üçüncü avlunun sağından başlamak üzere sırasıyla son devirlerde hastane olarak kullanılan bir yapı seferli koğuşu, Sultan II. Selimin Hamamı, Enderun Hazinesi (Fatih Köşkü), Kiler Koğuşu, Hazine Kethüdalığı Dairesi, Has Oda (Hırka-i Saâdet Dairesi), Ağalar Camii (Bugün saray kitaplarının bulunduğu Kütüphane-dikdörtgen planlı tonozla

Sarayın Üstten Görünümü

Harem

örtülü bu yapı sarayın en eski bölümlerindendir.) ve Harem Kuşane kapısı yer almaktadır.⁷

Harem dairesi Topkapı Sarayı ikinci avlusunun solunda kubbealtı binasının hemen arkasında yer alan devirleri ve üslupları değişik yapılar topluluğudur. İkinci avludan arabalar kapısı, üçüncü avludan Kuşane Kapısı (Mutfak Kapısı) ile iki geçişi vardır. Harem dairesinin kimin zamanında kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bir iddiaya göre; Fatih döneminde bu harem binalarının var olduğu, ancak ne maksatla kullanıldığı bilinmemekle birlikte, haremın padişahın evi olarak kullanılmasının, 16.yy'ın ikinci yarısından sonraya tarihlenebileceği ifadesi ve padişahın evinin 16.yy'a kadar çeşitli yerlerdeki Osmanlı sarayları olduğu ifadesi vardır.⁸ Bir diğer iddiaya göre ise; Fatih devrinde bir harem dairesi vardı.⁹

Aynı zamanda bir eğitim ve öğretim kurumu niteliğini

de taşıyan harem, sarayın diğer kısımlarından ayrıdır. İdari kısmın, haremde ayrı tutulması eski bir geleneğin devamıdır. Harem dairesinin bazı bölümleri ise şunlardır: Kara Ağalar Koğuşu (Kara Ağalar, Ak Ağalar gibi kapı nöbeti tutarlardı.) Kızlar Ağası Dairesi, Şehzadeler Mektebi, Cariyeler Dairesi, Valide Sultan Odası, Mimar Sinan'ın Yaptığı Hünkâr Hamamı, III. Selim Meşk Odası, III. Murat Köşkü, I. Ahmed Okuma Odası, ahşap üzerine meyve ve çiçek resimleriyle dikkati çeken III. Ahmed Yemek Odası, Çift Kasırlar (Veliâht Dairesi), Gözdeler Dairesi, Havuz ve Altın Yol vs. yer almaktadır. İlginç mimari düzeni yanı sıra harem dairesi, klasik devrin zarif çinileri ile de dikkati çekmektedir.

Üçüncü avludan (Enderun meydanından) sonra dördüncü avlu gelir ki Marmara'ya doğru setler halindedir. Has Odadan (Hırka-i Saâdet Dairesinden) bu avlunun en

Harem

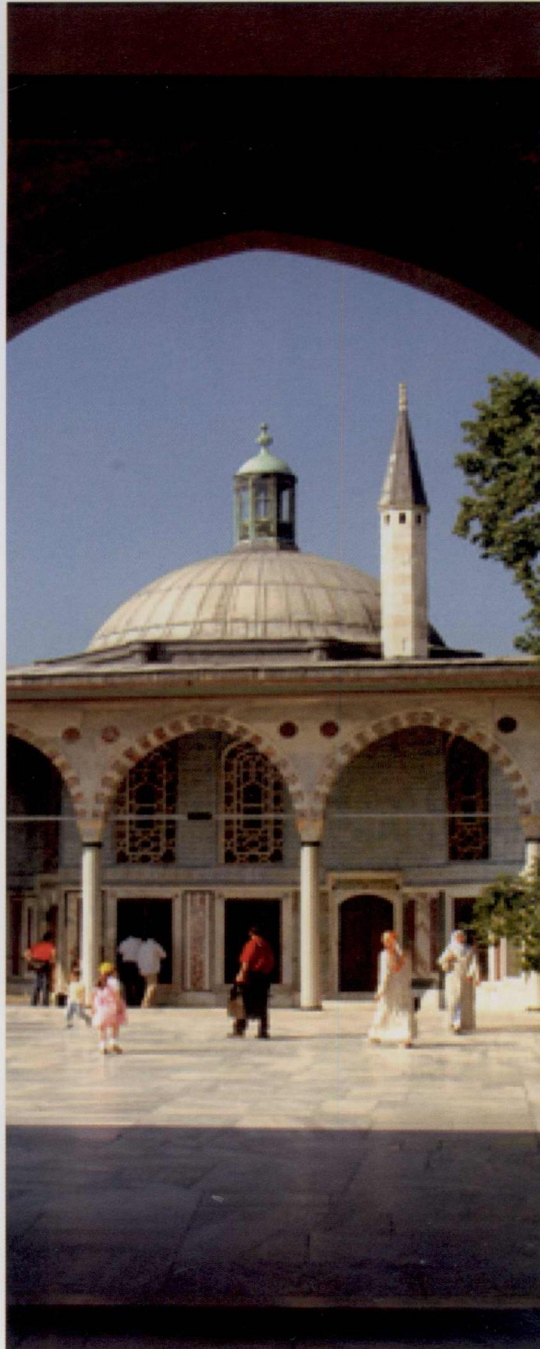
Saray ve Boğaz

yüksek seti olan havuzlu taşlığa çıkılmaktadır. Bu taşlıkta çinili çepesi ile Sünnet Odası, padişaha özel bir yer olan iftariye kameriyesi IV. Murad tarafından inşa ettirilmiş dört eyvanlı Bağdat Köşkü ve üç eyvanlı Revan Köşkü yer almaktadır. Taşlığın sağında Harem dışında, saray içindeki tek ahşap yapı olan Sefa Köşkü, Hekimbaşı Odası, Sefa Camii ve Topkapı Sarayının son yapısı olan Sultan Abdulmecid'in 1850 tarihli Mecidiye Köşkü sıralanmıştır.

Sahil boyunca günümüze ulaşamayan Köşkler Serdab Köşkü, Mermer Köşk, Topkapı Sahil Sarayı, İshakkiye Köşkü, Sinan Paşa Köşkü, Yalı Köşkü, İncili Köşktür.

Huzur veren bir manzaraya sahip olan Topkapı Sarayı; Köşklere, dairelere, çeşmeleri ve meydanları ile her dönemin ihtiyacı karşısında yapılmış ek yapılarıyla birlikte bir bütünü oluşturmuştur.

Topkapı Sarayı bir defada yapılmış, bir elden çıkmış yapı topluluğu olmasa bile kronolojisiyle mimari ve dekoratif nitelikleri ve değişik işlevleri ile incelendiğinde, 15.yy'dan 19.yy'a kadar çeşitli

devirlerin üslûplarına ışık tutacak çok muazzam ve zengin bir kompozisyona sahip olduğu görülür. Osmanlı klasik devrinin sivil mimari ve saray anlayışını sergilediğinden eşsiz bir uygulama olarak da kabul edilebilir.

1854'te Sultan Abdulmecid, Dolmabahçe Sarayını yaptırıp resmi sarayı buraya taşıyınca, Topkapı Sarayı artık mukaddes emanetlerin ve iç huzurun korunduğu, belli günlerde padişah tarafından ziyaret edilen bir mekana dönüşmüştür. 3 Nisan 1924'te ise müze haline getirilmiştir.¹⁰

DİPNOTLAR:

1. Altındağ Ülkü, "Topkapı Sarayı, Birinci Avlu, İkinci Avlu, Üçüncü Avlu (Enderun)" Sanat, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları), sayı 7, Nisan 1982. s.12
2. Danişman, Zuhuri (yay) Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt 1, İstanbul, 1971, s.117
3. Eldem, Sedat, H. Akozan, Feridun Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 1982, s.93
4. Anafarta, Nigar, Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları, İstanbul 1969
5. Altındağ, Ülkü a.g.e, s.14
6. Altındağ, Ülkü a.g.e, s.
7. Altındağ, Ülkü a.g.e, s.36
8. Eyüboğlu Mualla Anhegger, "Fatih devrinde yeni sarayda da Harem Dairesi (Padişahın evi) var mıydı?." Sanat Tarihi Yıllığı, VIII, 1978, s.23
9. Ayverdi Ekrem, Hakkı- İ.Aydın Yüksel İlk 250 senenin Osmanlı Mimarisi, İstanbul, 1976, s. 141
10. Şimşirgil, Ahmet, Topkapı Sarayı, İstanbul 2005